

ირინა შუბითიძე

ხშირად დასმული შეკითხვები ბილინგვიზმის ირგვლივ

აბსტრაქტი

სტატიის მიზანია, გააცნოს ფართო საზოგადოებას, რა არის ბილინგვიზმი და რა უპირატესობები აქვს ბილინგვურ განათლებას. უკანასკნელ პერიოდში ეს თემა გახდა აქტუალური, რადგან გლობალიზაციის ეპოქაში არნახულად გაიზარდა ემიგრანტთა და იმიგრანტთა რიცხვი მთელ მსოფლიოში. ამ ხალხს სჭირდება გამოსავალი, რათა იარსებონ უცხო საზოგადოებაში; ბილინგვიზმი კი შეიძლება მივიჩნიოთ, როგორც ერთ-ერთი გამოსავალი. სტატია მოიცავს შემდეგ საკითხებს: ვინ არის ბილინგვალი? რა არის ბილინგვიზმი? რა უპირატესობებს ფლობენ ბილინგვალები? რა გავლენას ახდენს ბავშვის ფსიქიკურ განვითარებაზე ორი ან მეტი ენის პარალელური სწავლება? ბილინგვიზმი, როგორც გამოსავალი ეროვნული უმცირესობებისათვის და ემიგრანტებისთვის, რათა დაიმკვიდრონ თავი საზოგადოებაში, მაგრამ შეინარჩუნონ საკუთარი კულტურა და ტრადიციები.

მსოფლიოში არსებობს ქვეყნები, რომელთაც ორი ან მეტი სახელმწიფო ენა აქვთ (მაგალითად, შვეიცარიაში ფრანგული, გერმანული, იტალიური). უმრავლესობის სასაუბრო ენას ხშირად არ წარმოადგენს სახელმწიფო ენა. დღეს მსოფლიო ენათა შორის დომინანტია ინგლისური, რომელიც თითქმის ყველა ქვეყანაში გამოიყენება, მიუხედავად იმისა, არის თუ არა ის სახელმწიფო ენა. ასევე, სხვადასხვა ქვეყანაში იზრდება მოთხოვნა რუსულ, ფრანგულ, ესპანურ, ჩინურ, არაბულ და სხვა ენებზე. ქვეყნებში, რომელთაც ერთზე მეტი სახელმწიფო ენა აქვთ, ბი / მულტილინგვიზმი ნორმალად მიღებული.

ბილინგვიზმის ყველაზე ცნობილი განსაზღვრება ეკუთვნის კოლუმბიის

უნივერსიტეტის ენათმეცნიერსა და ბილინგვური განათლების ერთ-ერთ ფუძემდებელს ვაინრაიხს: „ორი ენის მონაცვლეობით გამოყენებას პრაქტიკაში ბილინგვიზმი ეწოდება, ადამიანს კი, რომელიც ორ ენას ფლობს და იყენებს – ბილინგვალი“ (იხ. კორნაკოვი, 2000).

მნიშვნელოვანია ასაკი, თუ როდის გახდა ადამიანი ბილინგვალი. ამის მიხედვით განასხვავებენ **ადრეულ და გვიანდელ** ბილინგვიზმს. ხშირად გარემო პირობები უბიძგებს ბავშვებს, გახდნენ **ბუნებრივი ბილინგვალები** (მიზანმიმართული სწავლების გარეშე, ყოველდღიური კომუნიკაციის შედეგად ნასწავლი ენა) ადრეული ასაკიდან. მაგალითად, ბავშვი, რომელიც უმცირესობის ოჯახში იზრდება,

იძულებულია ისწავლოს მშობლიური ენა, რათა შეძლოს კომუნიკაცია ოჯახის წევრებთან და ასევე სახელმწიფო ენა, რომელიც სჭირდება სკოლაში, სამეზობლოში, მეგობართა წრეში. არსებობს შემთხვევები, როცა ბავშვები იზრდებიან უმცირესობებით კომპაქტურად დასახლებულ გარემოში და არიან მონოლინგვალური (პიროვნება, რომელიც მხოლოდ ერთ ენას ფლობს), მაგრამ მათ შემდგომში ექმნებათ პრობლემები, რადგან თავს გრძნობენ საზოგადოებისგან გარიყულად (ხშირად მონოლინგვიზმის მსხვერპლნი არიან ეროვნული უმცირესობები), აქვთ პრობლემები ადამიანებთან ურთიერთობაში, ვერ პოულობენ საკუთარ ადგილსა და დასაქმების შესაძლებლობაც დაბალია ზრდასრულობის პერიოდში. ხშირად სწორედ ეს მიზეზები ხდება ენის სწავლის სურვილის საბაზი (ანუ გვიანდელი ბილინგვიზმის მოტივაცია).

ბილინგვიზმი იმდენად ფართო და ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების პროცესში მყოფი ცნებაა, შეუძლებელია რამდენიმე აქტუალურ შეკითხვაზე პასუხით ამ თემის ამოწურვა. არსებობს კითხვები, რომლებიც ძალიან ხშირად დაისმის ამ საკითხის ირგვლივ. მაგალითად, ვის შეიძლება ვუწოდოთ ბილინგვალი? რა უპირატესობით სარგებლობენ ბილინგვალური? რა გავლენას ახდენს ბილინგვიზმი ადამიანის ფსიქიკურ განვითარებაზე? არის თუ არა საჭირო, უმცირესობები იყვნენ ბილინგვალური?

1. ვინ არის ბილინგვალი?

არსებობს ბილინგვალის მარტივი გაგება, რომლის მიხედვითაც ბილინგვალი ეწოდება ადამიანს, რომელიც ორ ენაზე საუბრობს, მაგრამ შეკითხვა გაცილებით კომპლექსურია. თუ ადამიანი ერთ ენას უმნიშვნელოდ უკეთ ფლობს, ვიდრე მეორეს, შეგვიძლია თუ არა, ვუწოდოთ ბილინგვალი? ძალიან ცოტა ადამიანი ფლობს ზუს-

ტად ერთნაირად ორ ან მეტ ენას. თუმცა, შესაძლებელია, მეორე ენასაც ზედმიწევნით კარგად ფლობდნენ. **დომინანტი** ენა ყოველთვის არ არის მშობლიური ბილინგვალისთვის. შეიძლება ერთი ბილინგვალი მხოლოდ ერთ ენას იყენებდეს ყოველდღიურ ცხოვრებაში, მეორე – ორივე ენაზე რეგულარულად საუბრობდეს, მაგრამ მეორე ენაზე საუბრობდეს უფრო არასრულყოფილად, შეფერხებით.

ითქმის თუ არა ბილინგვალი მასზე, ვისაც არაჩვეულებრივად ესმის, მაგრამ ვერ საუბრობს მეორე ენაზე? ვინც საუბრობს, მაგრამ ვერ ფლობს კითხვის უნარ-ჩვევებს? რა შეიძლება ეწოდოს ადამიანს, რომელიც ენის სრულყოფილი ცოდნისთვის საჭირო ოთხ კომპეტენციას (წერა, კითხვა, ლაპარაკი, მოსმენა) ერთნაირ დონეზე ვერ ფლობს?

ბილინგვიზმი არის მდგომარეობა, რომელიც იცვლება დროთა განმავლობაში, გარემოების მიხედვით. მონოლინგვალი ხდება ბილინგვალი მეორე ენის შექმნით. ასევე შესაძლებელია ბილინგვალი გახდეს მონოლინგვალი მეორე ენის დაიწყებით. ბავშვმა შესაძლებელია უმცირესობის ენა ისწავლოს სახლში, უმრავლესობის ენა - სკოლაში ან საზოგადოებაში. დროთა განმავლობაში შექმნილი ენა შეიძლება გახდეს დომინანტი. თუ ადამიანი მოშორდება გარემოს, რომელშიც მის მშობლიურ ენაზე საუბრობენ და აღარ ექნება კონტაქტი ამ საზოგადოებასთან, იქმნება მშობლიური ენის დაკარგვის საშიშროება.

ბილინგვიზმი არის მეტად მრავალმხრივი თემა, რომელზეც დღეს არ არსებობს ცალსახა და ყოველისმომცველი განსაზღვრება. დროთა განმავლობაში ჩამოყალიბდება უფრო დახვეწილი და სრულყოფილი განსაზღვრება, რომელიც უფრო გასაგებს გახდის ბილინგვიზმის არსსა და მნიშვნელობას.

ბილინგვიზმი საზოგადოებაში.

ბილინგვალები და მულტილინგვალები ხშირად ცხოვრობენ სხვადასხვა ჯგუფებსა და საზოგადოებებში, რეგიონებში. ასეთ შემთხვევაში ორი ან მეტი ენის თანაარსებობისას ხშირად არამშობლიური ენა ხდება დომინანტი. არსებობს განსხვავება ინდივიდუალურ და საზოგადოებრივ ბილინგვიზმს შორის. მასწავლებლები, ენის სპეციალისტები და ფსიქოლოგები ხშირად ინტერესდებიან ინდივიდუალური ბილინგვიზმით, მაშინ, როცა გეოგრაფიის, პოლიტიკური და სოციალური მეცნიერებების წარმომადგენლები უფრო ღრმა ინტერესს იჩენენ საზოგადოებრივ ბილინგვიზმისადმი. მათ შორის კი არის როგორც არსებითად განმასხვავებელი ფაქტორები, ასევე ბევრი საერთოც.

შესაძლებელია, საზოგადოება ორ ენას (ან დიალექტს) იყენებდეს სხვადასხვა სოციალური ფუნქციისთვის. გარკვეული პერიოდის თანაარსებობის შემდეგ ენები განიცდიან ცვლილებას და უყალიბდებთ რაღაც საერთო მახასიათებელი. პრაქტიკამ აჩვენა, რომ საზოგადოება არ იყენებს ორივე ენაში არსებულ ვარიანტს ერთი და იმავე მიზნისთვის. მაგალითად, ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენლები ხშირად თავიანთ ენას იყენებენ სახლში სასაუბროდ, რათა შეინარჩუნონ კულტურული მემკვიდრეობა ენის წყალობით. უმრავლესობის ენა შეიძლება გამოიყენონ სამსახურში, განათლების ან მასშედის საშუალებებით ინფორმაციის მისაღებად.

ბილინგვიზმი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ინდივიდში არსებულ ორენოვნებას გამოხატავს. ორენოვნებას საზოგადოებასთან მიმართებით კი დიგლოსია (diglossia) ეწოდება. (ფერგუსონი, 1959; ფიშმანი, 1972, 1980).

2. აქვთ თუ არა რაიმე უპირატესობა ბილინგვალ ბავშვებს?

რატომ არის ბილინგვიზმი მნიშვნელოვანი ბავშვებისთვის? ბილინგვიზ-

მი, მულტილინგვიზმი ან მონოლინგვიზმი გავლენას ახდენს ბავშვის იდენტიფიკაციაზე, განსაზღვრავს გარკვეულწილად მის მომავალ ცხოვრებას, სამეგობროს და სანაცნობო წრეს, სწავლას, დასაქმებას, ქორწინებას და ფიქრსაც კი ნებისმიერ თემაზე. კითხვაზე: იზრდება თუ მცირდება მათი არჩევანი ნებისმიერ სფეროში მათი ენობრივი კომპეტენციის მიხედვით – უფრო მართებული იქნება ვუპასუხოთ, რომ ბილინგვიზმს ან მულტილინგვიზმს აქვს გაცილებით მეტი უპირატესობა, ვიდრე უარყოფითი მხარე. განსაკუთრებით – ეროვნული უმცირესობებისათვის და ემიგრანტი ბავშვებისთვის, რადგან მათ უნდა შეინარჩუნონ მშობლიური ენა და ისწავლონ იმ ქვეყნის ენა, სადაც ცხოვრობენ, რათა მიეცეთ საშუალება, საკუთარი ადგილი იპოვონ საზოგადოებაში.

კომუნიკაციის არეალი იზრდება, ინტერესის სფერო ფართოვდება, დასაქმების მეტი შესაძლებლობაა, წიგნიერება ორ ენაში ხელს უწყობს სხვადასხვა უნარის განვითარებას და ამდიდრებს თვალსაწიერს.

კულტურული უპირატესობები: სხვადასხვა კულტურის გაცნობა ხდის ადამიანს უფრო ტოლერანტს. სხვადასხვა ენაში არსებული სიტყვებისა და თავისებური გამოთქმების წყალობით ხდება სხვა კულტურის ნაწილი. ბილინგვალები ხშირად მაკავშირებელ ძალას წარმოადგენენ უნცირესობების ოჯახებსა და იმ საზოგადოებას შორის, სადაც მათ უწევთ არსებობა. ავსებენ იმ სიცარიელეს, რომელიც ჩნდება ორი განსხვავებული კულტურის თანაარსებობისას, როცა ენის გამო ისინი ვერ ახერხებენ კონტაქტს და იკეტებიან საკუთარ კულტურაში.

კრეატიული აზროვნების განვითარებას უწყობს ხელს, ხდის კომუნიკაბელურს, იზრდება სწავლის შესაძლებლობა და სურვილი, იდენტურობის შეგრძნება, ღირსების გრძნობა.

დღევანდელ პირობებში, როცა დღითიდღე იზრდება მოთხოვნა დამსაქმებლების მხრიდან შრომით ბაზარზე, უდიდესი უპირატესობა ენიჭებათ ბილინგვალებს. მათი ენობრივი შესაძლებლობები ხდით კონკურენტუნარიანს და ეხმარებათ კარიერულ წინსვლაში.

ბილინგვიზმი ხშირ შემთხვევაში არის ერთადერთი გამოსავალი, რათა უმცირესობებმა შეინარჩუნონ საკუთარი კულტურა, ტრადიციები და ფესვები; მეორე მხრივ, მათ შვილებს მიეცეთ საშუალება განვითარდნენ, ისწავლონ და ადაპტაცია მოახდინონ უმრავლესობის ენის ცოდნით.

მონოლინგვალს ხშირად აქვს ხოლმე ბარიერი სხვა კულტურის ადამიანებთან ურთიერთობაში, უჭირს განსხვავებულ გარემოში საკუთარი ადგილის პოვნა, დასაქმება, ადამიანებთან კონტაქტი, ექცევა ხშირად მხოლოდ ერთი კულტურის გავლენის ქვეშ, რაც უარყოფით გავლენას ახდენს მის აზროვნებასა და ცნობიერებაზე. მაშინ, როცა ბილინგვალს მსგავსი პრობლემები თითქმის არასოდეს ექმნება.

ისინი, ვინც ორ ენაზე კითხულობენ, იმდიდრებენ სიტყვათა მარაგს, თითოეული ენა ამარაგებს განსხვავებული გამოთქმებით, ხედვით, განსხვავებული ისტორიებით, ტრადიციებით, რიტუალების ცოდნით, რაც აძლევთ შესაძლებლობას, შეადარონ რამდენიმე კულტურა და გააკეთონ საკუთარი დასკვნები. შესაძლებელს ხდის, შეადარონ სხვადასხვა ქვეყნის ფოლკლორი, რელიგიური რიტუალები და ეროვნული ტრადიციები, მწერლობა, მხატვრობა და ა.შ., რაც ამდიდრებს მათი ცოდნისა და აზროვნების არეალს.

3. აფერხებს თუ არა ბილინგვიზმი ბავშვის ფსიქიკურ განვითარებას?

არსებობს ნეგატიური ცრურწმენები და მოსაზრებები, რომლებიც უკავშირდება ბილინგვიზმს და ბილინგვალ ბავშვებს. შიზოფრენია,

ფსიქიკური აშლილობა, იდენტურობასთან დაკავშირებული პრობლემები, საკუთარი თავისა და კულტურის მიმართ უპატივცემულობა, საზოგადოების ერთი ნაწილის აზრით, ეს იმ პრობლემათა ჩამონათვალია, რომელთაც ბილინგვალი ბავშვები აწყდებიან. ყოველთვის იქნებიან ადამიანები, რომლებიც თავიანთ ან სხვათა ბილინგვიზმს პრობლემად ჩათვლიან, მაგრამ კვლევებმა აჩვენა, რომ ბილინგვალებისა და ტრილინგვალების უმეტესობა არავითარ სიძნელეებს არ აწყდება სხვადასხვა ენის გამოყენებისას (გროსიენი, 1982). მოსაზრება, რომ ბილინგვალები არიან ადამიანები, რომელთაც აქვთ სოციალური, იდენტურობის და სხვადასხვა სახის პრობლემა ერთზე მეტი ენის ცოდნის გამო – არასწორია, რადგან ეს არის ინდივიდუალური პრობლემა, რომელიც შეიძლება ჰქონდეს როგორც მონოლინგვალს, ისე ბი / მულტილინგვალს. არსებობს მოსაზრება, რომ ბილინგვიზმი არის ენასთან დაკავშირებული პრობლემების (ენაბლუობის) მიზეზი, თუმცა ჩატარებულმა კვლევებმა აჩვენა, რომ მსგავსი ტიპის ბილინგვალი გაცილებით ნაკლებია მსოფლიოში, ვიდრე მონოლინგვალი.

4. არის თუ არა გამოსავალი ბილინგვიზმი ენობრივი უმცირესობებისათვის და ემიგრანტებისათვის?

ზოგიერთი დავობს, რომ განათლება უმცირესობებისთვის საკუთარ ენაზე უნდა იყოს

სავალდებულო. მხოლოდ ამ შემთხვევაშია შესაძლებელი შეინარჩუნონ ეთნიკური იდენტობა და დააფასონ საკუთარი ენა და კულტურა, რაც ღირსების გრძნობას შეჰმატებს მათ და დაიცავს ასიმილაციისაგან. მაგრამ მკვლევართა ნაწილი საუბრობს მონოლინგვალეების ღირსების გრძნობის შელახვაზე, რაც გამოწვეული იქნება მათი საზოგადოებისგან იზოლაციით დომინანტი ენის არცოდნის გამო. მათ ოჯახის გარდა ყველგან შეექმნებათ პრობლემა, ასევე ვერ გახდებიან იმ კულტურის ნაწილი, სადაც მთელი ცხოვრება უნდა გაატარონ, ისინი ვერ შეძლებენ საკუთარი თავის რეალიზებას საზოგადოებაში და დაკარგავენ რწმენას, ღირსების გრძნობას, რადგან თავს იგრძნობენ მარტოსულად და გარიყულად. ალბათ ეს რამდენიმე მიზეზიც საკმარისია ბილინგვიზმის უპირატესობაში დასარწმუნებლად.

კიდევ ერთი მოსაზრება ბილინგვიზმის წინააღმდეგ ის არის, რომ ბილინგვალეები არიან გაორებული პიროვნებები, რომლებიც იხლიჩებიან ორ ენასა და კულტურას შორის. ეს მოსაზრებაც, რა თქმა უნდა, რეალობას მოკლებულია. ყველა ადამიანის შესაძლებლობა ინდივიდუალურია, ისევე წარმატებით შეიძლება მონოლინგვალე გახდეს გაუცხოების მსხვერპლი სხვა კულტურის არცნობის გამო, როგორც არასწორად მიწოდებული მეორე ენის სწავლებით, ამიტომ აუცილებელია, სწორი ფორმა მოინახოს ენის სწავლებისათვის და კულტურებს შორის ლოგიკური კავშირის დასამყარებლად. სხვადასხვა ენის ცოდნა შესაძლებელს ხდის, საგნებს და მოვლენებს სხვადასხვა კულტურის ჭრილში შევხედოთ, შევაფასოთ და გავაკეთოთ საკუთარი დასკვნები.

ბილინგვიზმის არსებობა ემიგრანტი ოჯახების შვილებისთვის ერთ-ერთი ყველაზე ლოგიკური

გამოსავალია, რათა ბავშვებმა შეინარჩუნონ მშობლიური ენა, მაგრამ, ამავდროულად, ისწავლონ დომინანტი ენა, რათა ენის საშუალებით გაეცნონ და გაითავისონ მასპინძელი ქვეყნის ღირებულებები, ცხოვრების წესი, ტრადიციები, კულტურა, ისტორია. ამ გზით სრულიად შესაძლებელია პიროვნებამ ადაპტაცია მოახდინოს და ირგძნოს თავი იმ ქვეყნის სრულფასოვან მოქალაქედ, სადაც ცხოვრობს.

ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ ბილინგვიზმი არის ერთ-ერთი გამოსავალი, რათა ეროვნულმა უმცირესობებმა, რომლებიც მრავალადა მთელს მსოფლიოში და დღევანდელი გლობალიზაციის პირობებში დღითიდღე იზრდება იმიგრანტთა რიცხვი, თავიდან აიცილონ ასიმილაცია, მაგრამ, ამასთანავე, ისწავლონ უმრავლესობის ენა, რათა შეძლონ საკუთარი ადგილის პოვნა საზოგადოებაში და იზოლაციას და გარიყულობას აარიდონ თავი. ასევე, ენის სწავლა იძლევა საშუალებას, გახდეს იმ ქვეყნის ისტორიისა და კულტურის ნაწილი, სადაც არსებობა გიწვევს. ხშირად ამას ბილინგვიზმის მოწინააღმდეგეები მის უარყოფით მხარედ მიიჩნევენ იმას, რომ მეორე ენა მშობლიურის დაკნინების ხარჯზე ვითარდება. ჩვენი აზრით, თუ გაქვს არჩევანის უფლება, უნდა იცხოვრო საკუთარ ქვეყანაში, ან თუ გიხდება სხვა ქვეყანაში ცხოვრება, ვალდებულნი ხარ, პატივი სცე იმ ქვეყნის ტრადიციებს, ხალხს და ისწავლო მათი ენა, რათა თავადაც აიცილო თავიდან ენის არცოდნით გამოწვეული დისკომფორტი და იოლად შეძლო უცხო გარემოში ადაპტაცია.

ბილინგვიზმი ქმნის შესაძლებლობას, ნებისმიერ მრავალეთნიკურ ქვეყანაში შეიქმნას მულტიკულტურული გარემო, მოხდეს ეროვნული უმცირესობების ინტეგრაცია, რაც თავიდან აგვაცილებს ერებსა და

კულტურებს შორის დაპირისპირებას, რაც ხშირად ხდება ხანგრძლივი კონფლიქტების საბაბი. ასევე, უმრავლესობის წარმომადგენლებს მეორე ენის სწავლა საშუალებას მისცემთ, გაითავისონ და გაიზიარონ

განსხვავებული კულტურა, ტრადიციები და გახდნენ მსოფლიო კულტურის ნაწილი.

გამოყენებული ლიტერატურა

ბეიკერი, 2010 - კ. ბეიკერი, ბილინგვიზმისა და ბილინგუური განათლების საფუძვლები. სამოქალაქო ინტეგრაციისა და ეროვნებათაშორისი ურთიერთობების ცენტრის 2010 წლის ქართული ვერსიის გამოცემა.

ბეიკერი, 2000 - Baker C. (2000) The Care and Education of Young Bilinguals: An Introduction for Professionals.

გროსიენი, 1982 - Grosjean F. (1982) Life with two languages: an introduction to bilingualism. Harvard University Press.

ვაინრაიჰი, 1968 - Weinreich Uriel W. (1968) Languages in Contact: Findings and Problems. Mouton Publisher , The Hague.

კორნაკოვი, 2000 - Kornakov P.K Bilingualism In Children: Classifications, Questions and Problems (<http://www.brad.ac.uk/staff/pkkornakov/bilHermeneus2000.htm>).